

—•••—
AULI HAKULINEN
MIRJA SAARI

TEMPORAALISESTA ADVERBISTA DISKURSSIPARTIKKELIKSI

LÄHTÖKOHTA

Artikkelin kimmokkeena ovat toimineet havaintomme siitä, miten samantapaisesti suomen ja suomenruotsin puheessa käytetään eräitä taajafrekvenssisia partikkeleita. Pääasiallisena tavoitteenamme on analysoida partikkelien *nyt* ja *nu* käyttäytymistä ja vaikutusta vuorojen tulkintaan. Samalla otamme myös kantaa kysymykseen kieliopillistumisesta ja pohdimme sitä, kuuluuko näiden partikkelien »ei-temporaalinen», diskurssikäyttö kieliopillistumisilmiöihin.

Yksi keskeinen kieliopillistumisen suunta on leksikaalisten sanojen (nominien ja verbien) muuttuminen partikkeleiksi, *partikkelistuminen*. Syntaktiseen käyttöön erikoistuneita partikkeleita syntyy mm. sanomista merkitsevistä verbeistä (Hopper ja Traugott 1993: 180), myös abstraktisten verbien ei-finiittisistä muodoista (vrt. sm. *johtuen*, jstk *huolimatta*) taikka erilaisista pronomineista (vrt. engl. *that* 'että', 'tuo' tai sm. *mutta* < *muu-ta, *e-ttä*, jossa *e* on oletettavasti pronominiainesta).

Raja adverbien, post- ja prepositioiden ja partikkelien välillä ei ole selvä. Niinpä suomen kieliopissa on vanhastaan kaikkia näitä nimitettykin »partikkeleiksi», koska niillä on yhteisenä ominaisuutena taipumattomuus. Adverbit ja partikkelit ovat kuitenkin osittain funktioltaan toisistaan erotettavissa, vaikka rajankäynti onkin hankalaa. Prototyypillisillä adverbeilla on jokin referentiaalinen merkitys — ne ilmaisevat 'aikaa, paikkaa, syytä jne.', kun taas partikkelien tehtävänä on kytkeä toisiinsa lauseita, lausumia ja vuoroja sekä osoittaa sitä, miten niiden puhuja suhteuttaa sanomansa aiemmin sanottuun ja meneillään olevaan kontekstiin.

Monet adverbeista kyllä siirtyvät sängen helposti partikkeleiksi, tai tarkemmin: jokin niiden käytöistä irtoaa adverbien varsinaisesta käytöstä sen referentiaalisen merkityksen

▷

jäädessä taustalle. Näin on käynyt myös joillekin ajan adverbeille: *aina* (vrt. Heinämäki ja Leinonen 1978), *nyt* ja *sit(ten)* (ks. Hakulinen 1989).

Partikkelit muodostavat näinkin rajattuna monenkirjavan luokan: niihin voidaan lukea kuuluvaksi mm. liitepartikkeleita, konjunktioita, interjektioita, huomionkohdistimia sekä erilaisia lausumapartikkeleita (vrt. Hakulinen 1989: 116). Useimmat ovat etymologisesti läpinäkyviä, ja vain pieni osa (interjektiot) on alkuperältäänkin dialogipartikkeleita. Seuraavassa yritämme luonnehtia keskusteluaineiston avulla ajan adverbista *nyt/nu* siirtynyttä lausumapartikkeliä, jonka merkitystä dialogipuheessa ei aiemmin ole eritelty. *Nyt*-sanana leksikaaliset vastineet ovat useissakin kielissä saaneet ei-temporaalisia diskurssitehtäviä (mm. englannin lausumanalkuinen *now* tai saksan painoton *nun*), ja aika yleinen tuntuu olevan tämän sanan käyttö eräänlaisen diskurssinsisäisen siirtymän merkkinä, osoittamassa diskurssiaikaa. Sen sijaan muut partikkelin käyttötavat ovat kehittyneet kussakin kielessä omaan suuntaansa: kun englannissa *now*-partikkeli on lähinnä diskurssinmerkitsin, saksassa *nun* on saanut modaalipartikkelin ominaisuuksia (er hat *nun* mal nicht viel Geld 'hänellä ei kerta kaikkiaan ole paljon rahaa', König ym. 1990: 182).

Käsitlemme seuraavassa rinnan suomenruotsin ja suomen partikkeleita siitä syystä, että ne käyttäytyvät hämmästyttävän samantapaisesti näissä kielissä; keskitymme tässä vain Helsingin ruotsiin.¹ Suomenruotsin partikkelin käyttö muistuttaa enemmän suomen käyttöä kuin ruotsinruotsin, jossa *nu*-sana puolestaan on partikkelina harvinainen. Paralleelisuus on seurausta Helsingin yhteisöllisestä kaksikielisyydestä: typologisesti ja geneettisesti erilaiset kielet lähestyvät toisiaan ja tukevat toisissaan samansuuntaista kehitystä nimenomaan sellaisten piirteiden suhteen, jotka ovat interaktion kannalta välttämättömiä. Suomenruotsi tuntuu säilyttävän sellaiset kommunikatiiviset piirteet, jotka ovat suomesa ja suomenruotsissa yhteneväiset, vaikka ruotsinruotsissa siirryttäisiin toisenlaisiin ilmaisuihin. Suomenruotsia voi siis pitää tältä osin arkaistisena. Aiemmin ei juuri *nu*-partikkeliin ole kiinnitetty huomiota; suomenruotsin tunnuspiirteenä pidetään sen sijaan intuitiivisesti runsasta *nog*-partikkelin käyttöä. Koska on ilmeistä, että lausuman alussa nämä kaksi partikkeliä ovat sulautuneet toisiinsa suomenruotsissa, sivuamme tarkastelussamme myös hieman *nog*-partikkeliä.

Lausumapartikkeleiksi kutsutaan sellaisia sanoja, joiden ainakaan ensisijaisena tehtävänä ei ole vuorojen tai lausumien kytkeminen toisiinsa, vaan lausuman vastaanottoon

¹ Suomenkielinen aineistomme (159 esimerkkitapausta) on peräisin Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen keskustelututkimuksen korpuksista (tapaukset on poimittu 30 puhelusta ja kahdesta yhteensä n. 3 tunnin kasvokkai keskustelusta). Ruotsinkielinen aineisto (161 tapausta) on Helsingin yliopiston pohjoismaisten kielten laitoksen SAM-projektista (*Svenska samtal i Helsingfors*), jonka johtajana toimii Anne-Marie Londen. Ruotsinruotsin materiaali on saatu Upsalan ja Göteborgin yliopistojen pohjoismaisten kielten laitoksilta.

Temporaalisen adverbien ja diskurssipartikkelin yleisyysuhteista kertovat seuraavat tiedot. Suomen kieltä koskevat tiedot on saatu Helena Kangasharjulta, joka on laskenut esiintymät 8 tunnista ryhmäkeskusteluista; suomenruotsin laskelmat on oheisesta aineistosta tehnyt Mirja Saari.

	suomi		suomenruotsi	
<i>nyt/nu</i>				
selvä ajanilmaus	282 kpl	52 %	240	56 %
selvä diskurssipartikkeli	180	34 %	161	37 %
epäselviä tapauksia	76	14 %	31	7 %
Yhteensä	538	100 %	432	100 %

ja tulkintaan vaikuttaminen. Tältä kannalta ne siis eroavat konjunktionkaltaisista diskurssipartikkeleista. Diskurssipartikkelien paikka on jossain määrin kiinteä, ainakin niiden prototyypiset paikat ovat vuoron alku ja loppu. Lausumapartikkelien paikka ei ole kiinteä, mikä heijastanee niiden tehtävän moninaisuutta tai kenties epämääräisyyttäkin.

KAKSIKIELISYYS JA PUHEYHTEISÖ

Viestintästrategiat pääkaupungin suomen ja ruotsin kielessä muistuttavat hämmästyttävässä määrin toisiaan. Samalla on käymässä niin, että suomenruotsi ei osallistukaan eräisiin Ruotsissa tapahtuviin kielenkäytön muutoksiin. Tällaisia muutoksia ovat esim. kasvokkai keskusteluissa puhujien suhdetta osoittavat piirteet, kuten tapa puhutella ja tervehtiä, tapa osoittaa huomaavaisuutta ja antaa palautetta sekä myös äänenkäyttö, eleet, ilmeet ja liikkeet (Saari 1995).

Sosiolingvistiikan näkökulmasta katsottuna se, että helsinkiläisillä on kielestä riippumatta yhteisiä kielenkäytön normeja, ei ole yllättävää. Tunnetun yhdysvaltalaisen sosiolingvistin Gumperzin ([1968] 1972) käsite *puheyhteisö* havainnollistaa mielestämme Helsingin tilannetta hyvin. Puheyhteisön idea lähtee siitä, että kaikkeen viestintään liittyy sosiaalisia normeja ja odotuksia ja että kieltä sen vuoksi ei voida analysoida pelkästään lingvistisin keinoin. Puheyhteisön muodostavat sellaiset alueet (*universes*), joilla kielenkäytön sosiaaliset normit ovat yhteisiä (mts. 219).

Helsinkiläisten kielenkäyttöä tarkasteltaessa vaikuttaa siis ilmeiseltä, että puheyhteisö voi olla myös kaksikielinen. Ruotsinkielinen vähemmistö on Allardtin (Allardt ja Starck 1981) mukaan luonteeltaan niin sanottu *avoin vähemmistö*, mikä merkitsee sitä, että ryhmä ei elä erillään enemmistöstä vaan on jatkuvassa kosketuksessa suomenkieliseen väestöön. Esimerkiksi avioliitot ovat kieliryhmien välillä yleisiä. Vähemmistön avoimuus on johtanut siihen, että ruotsin kielestä on yhä enemmän tulossa lähipiirin ja peruskoulutuksen kieli, kun taas suomea käytetään kodin ja koulun ulkopuolella. Tilanteessa on monia diglossian piirteitä.

Kielenkäytön sosiaalisia normeja voi verrata yhteisön muihin sosiaalisiin normeihin, vaikkapa pukeutumiseen tai pöytätapoihin. Mutta puheyhteisön vaikutus ja sen jäsenten kaksikielisyys näkyy myös kielen rakenteen tasolla. Verrattaessa suomenruotsia Ruotsissa puhuttuun ruotsin kieleen eräs selvä ero on mm. ääntämyksessä ja sivupainon puuttumisessa kaksitavuisista sanoista. Eroja on kuitenkin monessa muussakin suhteessa, ennen kaikkea sanastossa ja syntaksissa. Muun muassa verbien rektio on saanut vaikutteita suomen kielestä, samoin sanajärjestys. Esimerkkinä verbiryhmästä, jonka rektio on yhdenmukainen suomen kielen kanssa, ovat mm. asettamista ja noutamista ilmaisevat verbit. Suomessa paikallissija osoittaa suuntaa, samoin suomenruotsissa, kun taas ruotsinruotsissa adverbiaali ilmaisee paikkaa (Bergroth 1917: 139; SOB s.v. *hämta*):

(1)

Ruotsinruotsi:	Var lade du boken?
Suomenruotsi:	Vart lade du boken?
Suomi:	Mihin panit kirjan?

▷

Ruotsinruotsi:	Kan du hämta barnen på dagis?
Suomenruotsi:	Kan du hämta barnen från dagis?
Suomi:	Voitko hakea lapset päiväkodista?

Suomen kielen vaikutus tuntuu selvältä tämän kaltaisissa vertailuissa, mutta itse asiassa tiedetään hyvin vähän siitä, mikä suomen kielessä saattaa olla vanhaa lainaa ruotsin kielestä. Esim. 'asettamista' ja 'noutamista' merkitsevien verbien rektioon kuului muinaisruotsissa vielä suunnan merkitseminen; nykyinen rektio on myöhempää perua (Ahlbäck [1956] 1971: 52).

Myös joukko partikkeleita yhdistää Helsingin suomea ja ruotsia. Helsingin ruotsin puhekielessä yli puolet dialogipartikkeleista («minimipalautteista») on erilaisia kuin ruotsinruotsissa (Green-Vänttinen 1993), ennen kaikkea *jä* ja *aj* ja niiden yhdistelmät, samoin jotkut muut diskurssipartikkelit kuten *nå* ja *hej*. Sanat *joo*, *ai*, *no* ja *hei* toimivat näiden vastineina suomen kielessä. Toisen ryhmän muodostavat sellaiset lausumapartikkelit, jotka ovat toistensa käänkösvastineita suomessa ja suomenruotsissa. Tällaisia ovat esim. *kyllä – nog*, *nyt – nu*, *kato – sidu*, *kuule – hördu*, *tuota noin – dedär* (Saari 1994). Näiden pariin ruotsinkieliset muodot ovat harvinaisia nykypäivän ruotsinruotsissa, jossa niiden sijaan ovat tulleet toiset ilmaukset. Hajatapauksia esiintyy norrlantilaisten puhujien keskusteluissa sekä suhteellisen iäkkäiden puhujien ja kirjoittajien teksteissä. Sen sijaan vanhoista ruotsinmaalaisista kirjeistä, kaunokirjallisista dialogeista ja näytelmien vuorosanoista voi poimia samoja partikkeleita kuin nykypäivän suomenruotsista.

Partikkelien käytöstä voi ainakin tehdä sen päätelmän, että suomenruotsalainen kielenkäyttö on arkaistista verrattuna ruotsinruotsiin. Luonteva selitys tälle voisi olla se, että suomen kielen vastaava käyttö ylläpitää vanhaa systeemiä. Sillä seikalla, onko suomen kieli mahdollisesti lainannut osan partikkeleista ruotsin kielestä, ei tässä yhteydessä ole merkitystä. Merkitystä on sen sijaan todennäköisesti sillä, että partikkelit ovat keskeisiä kommunikaation elementtejä, sillä vaikka niiltä puuttuukin referentiaalinen sisältö, ne ovat vihje toiselle osapuolelle siitä, miten viesti on tulkittava, ennen kaikkea interpersoonallisella tasolla. Vaikuttaa siltä, että juuri tällaiset vihjeet ovat puheyhteisön piirissä yhteneväiset ja että näin on riippumatta siitä, puhutaanko suomea vai ruotsia.

Sosiolingvivistiseltä kannalta katsottuna on mielenkiintoista pohtia, miksi dialogi- ja diskurssipartikkelit ja tässä tapauksessa interpersoonalliset tulkintavihjeet ovat ruotsinruotsissa erilaiset kuin suomenruotsissa. Selitys voi olla se, että Ruotsi on nykyisin toinen ja toisenlainen yhteisö kuin Suomi ja että kommunikaatiota säätelevä normisto on yleisemminkin ottaen muuttunut Ruotsissa. Tämä onkin monien ruotsalaisten etnologien käsitys (Löfgren 1988, Daun 1989, Ehn, Frykman ja Löfgren 1993). Kielentutkijoiden mukaan muutos näkyy myös kielenkäytössä (Mårtensson 1988, Svensson 1993); ilmiöstä on ruvettu käyttämään nimitystä *intimisering av språkbruket* 'kielenkäytön intiimistyminen'. Nimitys kuvastaa sitä, että kommunikaatiostrategioita ilmentävät kielen piirteet osoittavat puhujien läheisyyden korostuneen. Selvin esimerkki tästä on sinuttelun yleisyys, muita ovat mm. yksikön toisen persoonan persoonapronominin käyttö vokatiivisesti, adjektiivi *snälla*, joka on saanut englannin *please*-sanana funktioita (Ohlander 1985) sekä *du vet* ja *va*, jotka ovat yleistyneet kuulijaan vetoaviksi diskurssipartikkeleiksi. Vokatiivinen *du*-sanana käyttö ei ole juurtunut suomenruotsiin, ja myös *snälla* on harvinaisen sellaisessa kontekstissa kuin *Snälla, ta med brickan* kahvilan seinällä. Diskurssipartikkelit *du*

vet ja *va* puuttuvat niin ikään ainakin Helsingin ruotsista, ja niiden asemesta käytetään partikkeleita *sidu*, *hördu* ja *hej* eli vastineita suomen kielen *kato-*, *kuule-* ja *hei-*sanoille.

DEIKTISTEN ELEMENTTIEN DISKURSSIKÄYTTÖ

Kurylowiczin (1964) mukaan sellaiset peruskategoriat, jotka liittyvät suoraan puhetilanteeseen, esim. *minä*, *täällä*, *nyt*, ovat usein lähtökohtana monimutkaisemmille, hierarkissa ylempänä oleville kieliopillisille kategorioille. Selvänä on totuttu pitämään esimerkiksi sitä, että demonstratiivipronominin ovat kehittyneet spatiaalisesta deiksiksestä diskurssin deiksikseksi (*tu*o teidän esitelmänne, haluan vielä sanoa *tämän*)². Tätä varmemmin on osoitettavissa, että demonstratiiviset ainekset ovat kehittyneet alisteisten lauseiden merkitsimiksi, kuten alussa mainitsimme. Tällaiset muutokset näyttävät tapahtuvan hyvin samanlaisten periaatteiden mukaisesti eri kielissä. Vähemmän ilmeistä on sen sijaan, millaisia diskurssitoimintoja temporaalinen deiksis voi itseensä kerätä eli miten nyt tutkittavanamme olevaa adverbia käytetään diskurssin merkitsimenä.

Heine, Claudi ja Hünemeyer (1991: 48) ovat asettaneet metaforistumisen asteikolle sellaisia kielessä ilmeneviä peruskategorioita, joilla on taipumus siirtyä metaforisesti yhä abstraktisemmiksi. Hierarkkinen asteikko on seuraava:

(2)

PERSOONA > OLIO > TOIMINTA > TILA > AIKA > LAATU

Kuten nähdään, AIKA on sijoitettu melko pitkälle asteikon abstraktiseen päähän. Tilan ilmausten kehittyminen ajanilmauksiksi näkyy suomessa esimerkiksi paikallissijojen temporaalisessa käytössä. Asteikon viimeinen vaihe, LAATU, on sen sijaan erittäin epämääräinen käsite. Kirjoittajat huomauttavat itsekkin tästä seikasta, ja he korostavat, että käsite on ymmärrettävä lähinnä yleisnimikkeeksi, joka kattaa hyvin monenlaisia ilmiöitä. He jättävät asian tulevan tutkimuksen selvittäväksi, ja Traugott ja Heine (1991: 4) pitävätkin asteikkoa olennaisesti esiteoreettisena. Selvää ei esimerkiksi ole, että abstraktistuminen ilman muuta johtaisi kieliopillistumiseen. Todennäköisesti LAADUn alle voisi sisällyttää mm. koko vähän tutkitun interpersoonallisen alueen, siis esimerkiksi sellaiset kysymykset kuin miten ilmaistaan keskustelijoiden yhteistä maaperää, miten vastaanottaja merkitsee saamansa tiedon uutuutta tai ennestään tunnettuutta, millä tavoin juuri partikkelien tulkinta nojaa väistämättä kontekstiin jne.

Jos oletetaan, että temporaalisuus olisi adverbien *nyt/nu* perusmerkitys ja että se olisi tietyissä oloissa kehittynyt myös diskurssipartikkeliksi, joudutaan selvittämään nimenomaan kieliopillistumisen interpersoonallista ulottuvuutta. Ennen kuin siirrymme tähän kysymykseen, joka on esityksemme keskeinen aihe, otamme kuitenkin esille kaksi muuta *nyt-* ja *nu-*sanojen käyttöä.

² Laury (1995) ja Seppänen (1995) ovat osoittaneet kiistattomasti, että puhetilanteessa spatiaalisuuden rinnalla on vähintäänkin yhtä tärkeää demonstratiivien diskurssia jäsentävä ja diskurssimaailmoja erottava ja osoitava funktio. Tästä seuraa, että demonstratiivien spatiaalista lähtökohtaakaan ei voi pitää itsestään selvänä.

Monessa kielessä *nyt*-sanaa vastaava temporaalinen adverbi tuntuu esiintyvän nimen-omaan vuoronalkuisena silloin, kun se ei viittaa ulkoiseen aikaan vaan diskurssin aikaan. Diskurssin ajalla tarkoitamme meneillään olevaa puheaikaa (vrt. Schiffrin 1987: 229). Tällainen *nyt* toimii diskurssin jäsentäjänä ja osoittaa siirtymistä uuteen alatopiikkiin (esim. luennolla: *now where were we 'missäs nyt oltiinkaan'*). Tämä puhujan diskurssideiktinen käyttö voidaan ehkä rinnastaa demonstratiivipronominien diskurssifunktioon. *nu*-sana ei ole tässä tehtävässä mitenkään harvinainen suomenruotsissakaan. Suomessa *nyt*-sanaa käytetään lausumanalkuisena selvästi vähemmän, ja mahdollisesti se on tässä käytössä myöhäistä anglosaksista lainaa. Lähinnä sitä esiintyy luennoissa ja erilaisissa virallisissa yhteyksissä (3a). Esimerkki 3b on suomenruotsalaisesta radiokeskustelusta:

(3a) [Opettajat 2, 7]

- 1 HM: Nythän sil[lä on (- -).
 2 LK: [Okei okei. No niin Rai-, Raija.
 3 RR: Kun tässä lähdettiin liikkeelle ja puhuttiin
 4 siitä mikäs, on käytännössä, se, niinkun se
 5 tavoite meillä, niin se oli kai, mää
 6 → määrittelin sen lukijaksi kasvaminen. Nyt,
 7 mitä tulee noihin metodeihin niin eihän se
 8 tavoite ollu että selittäjäksi, [kasvaminen tai
 9 (): [mm, Hyvä,
 10 RR: kasvattaminen] eli ENSIN tulee se että kirjoja
 11 (): Joo]
 12 RR: luetaan.

(3b) [SAM:RS2]

- 1 RF: inte som utrikesråd (0.5) så tror ja inte att de+e
 2 bara en fråga om di här estniska flickornas invasion
 3 som sån utan (.hh) de+e väl de att den typ av
 4 prostitution som dom (.nff) företräder har en massa f-
 5 (0.6) mycke besvärli följdskriminalitet me sej
 6 (0.9)
 7 CR: [Va menar du
 8 RF: [Å de å den har vi ju vari förskonade från hittills
 9 CR: som
 10 RF: som: (0.5) rån misshandel (0.5) eh (1.5) sutenörer
 11 SB: → Nu skrev ja en liten artikel om de här i Huvustas-
 12 blade för: nån v- nån (.) va de kanske en vecka sen då
 13 polisen förneka att de här sku förekomma

Muissa suhteissa *nyt/nu*-sanojen vastineilla tuntuu olevan melko erilaisia käyttöjä eri kielessä. Diskurssipartikkelien merkityssisältö voi siis kehittyä moneen suuntaan, vaikka muutamat merkitykset saattavatkin olla yhteisiä monille kielille. Jopa viron puhekielen *nüüd* on pitkälti mutta ei kokonaan samanlainen diskurssipartikkeli kuin suomen *nyt*³.

Kuten alussa mainittiin, Helsingin ruotsissa on toinenkin *nu*, joka ei ole temporaalinen eikä myöskään temporaalisesta adverbista kehittynyt. Sen lähtökohtana on myönnytyistä ja toisaalta väitteen tehostamista osoittava *nog* (SAOB s.v. *nog* III), joka vastaa suomen *kyllä*-sanaa (NS s.v. *kyllä* I), myös merkityksessä 'riittävästi'. Kuten suomen kielen

³ Tiit Hennosten suullisesti esittämä kommentti.

kyllä myös *nog* esiintyy usein lausumanalkuisena, ja tällöin on hyvin yleistä, että se redusoi-
tuu muotoon *nu*, esim. *Nu vet ja de* 'Kyllä minä sen tiedän' (Bergroth 1917: 42). Muissa
asemissa muotona on *nog* tai *no(:)*.⁴

Lausumanalkuinen, myönnytystä ja väitteen tehostamista ilmaiseva *nu* ei ole odotuk-
senmukainen reduktio sanasta *nog*, vaan esim. länsiuudenmaan murteissa muotona on
lyhyttäväinen *no* (Lundström 1939: 144). Koska ruotsin labiaalivokaalit /u/ ja /o/ näissä
murteissa lankeavat yhteen (ks. Ahlbäck 1982 s.v. *blomma, dum*), temporaalinen adverbini
nu ja myönnytystä ilmaiseva *no* ovat tulleet homonyymeiksi. Helsingissä *no*-ääntämystä
pidetään selkeästi alemman sosiaaliryhmän merkinä. Tämä voisi olla selitys siihen, että
nog-sanain painoton lausumanalkuinen ääntämys on muuttunut odotuksenvastaiseksi ja
langennut yhteen diskurssipartikkelina toimivan *nu*-sanain kanssa. Ruotsinruotsissa tätä
yhteensulautumista ei ole tapahtunut.

Seuraavassa esimerkissä on runsaasti vuoron- ja lausumanalkuisia myönnytystä tai
vahvistusta ilmaisevia *nu*-partikkeleita. Riveillä 10 ja 15–17 lähtömuotona on *nog*.

(4) [SAM:V2]

- 1 Tove: Aj att Monika säger att Eva å ja va vilda i vår
2 ungdom↓
3 Monika: → Jojo [nu va de
4 Tove: [((skrattar))
5 Asta: NI HA RIK[TIT GLÖMT
6 Tove: [°Ja ha int trott att ja ha vari vild°
7 Monika: Ni ha glömt ((skratt))
8 Monika: → Nu hörde ni ti [di livl- (0.6) livligare
9 Tove: [OM NÅN SKU HÖRA DE NU om mej så sku di
10 → nog int [tro att de+e sant
11 Asta: [°Jå°
12 Eva: Tänk ja ha också alldeles glömt de där
13 men [kanske (vi va)
14 Tove: [Att så kan mänsk[orna förändras
15 Monika: → [Nu va ni ganska livliga men om
16 → de va nån fest eller så där så nu va ni [(0.8) i
17 Tove: → → [Jo nu kunde
18 Monika: farten
19 Tove: vi festa nog
20 (Mo): °Jå°

INTERPERSONALLISEN ALUEEN KIELIOPILLISTUMINEN

NYT/NU SANAKIRJOJEN KUVAUSONGELMANA

Suomen ja ruotsin kielen diskurssipartikkeli *nyt/nu* eroaa temporaalisesta adverbista distri-
buutioltaan: se ei voi esiintyä vuoronalkuisena muissa funktioissa kuin esimerkeissä 3a ja
3b mainitussa, siis jäsentämässä diskurssia; emme tässä yhteydessä käsittele toista alku-

⁴Laaja neljä ryhmäkeskustelua sisältävä SAM-korpus sisältää vain viisi tapausta, joissa lausumanalkuinen
nog esiintyy muodossa *no*, joissa se siis ei ole langennut yhteen partikkelin *nu* kanssa. Sen sijaan 88 tapauk-
sessa se on homonyminen partikkelin *nu* kanssa.

perää olevaa esimerkissä 4 esiteltyä *nu*-partikkelia. Etenkin suomessa partikkelilla voi olla useitakin syntaktisesti vaihtoehtoisia⁵ paikkoja muualla lauseessa: se voi esiintyä mm. subjekti-NP:n jäljessä (lauseenalkuisen tai muutenkin) tai vaihtoehtoisesti finiittiverbin jäljessä. Jälkimmäinen paikka on suomenruotsin partikkelin perusasema, mutta lauseenloppuisenakin se voi esiintyä. Lausumanalkuisen konjunktion kanssa partikkeli muodostaa melko vakiintuneen konneksion, esim. *kun nyt/när nu, jos nyt/lom nu*. Toisin sanoen partikkeli ei liity yhtä selkeästi lauseen temaattiseen ainekseen kuin suomen kliittistynyt *-hAn* tai pronominiesta partikkelistunut *sitä* (vrt. Hakulinen 1975, 1976).

Diskurssipartikkelien analyysin voi aloittaa tutkimalla sanakirjoja. *nyt/nu*-sanoista on yksikielisissä sanakirjoissa melko lailla tietoa⁶. Kummankin sanan artikkeleissa on lause- tai fraasiesimerkkejä adverbien »ei-temporaalisesta käytöstä», jolloin *nyt/nu* todennäköisesti on yleinen, mahdollinen tai jopa välttämätön. Sanan mainitaan NS:ssa (s.v. *nyt* III 2) toimivan »vars. puhekielessä vailla vars. merkitystä täyte- tai vahvistussanana», ruotsinkielisessä sanakirjassa (SAOB s.v. *nu* I 7) sen käyttöä luonnehditaan kuvauksella »i allm. obetonat, o. mer l. mindre modalt». Joillekin sanan käytöille annetaan sekä mainitunkaltainen epämääräinen selitys että joukko esimerkkejä, mutta suureksi osaksi esimerkkejä vain luetaan ja ne sijoitetaan sellaisen otsikon alle kuin Nykysuomen sanakirjan *nyt*-artikkelissa kohdassa III 2 c: »muissa yhteyksissä».

Diskurssipartikkelina *nyt* ei ole merkitykseltään kovin selvärajainen ilmiö, mutta se on osittain konventionaalistunut, ja juuri näitä konventionaalistuneita tapauksia sanakirjat pyrkivät esittelemään ja selvittämään. Näiden käyttöjen lisäksi partikkeli tuntuu esiintyvän jollain lailla »vapaasti», ei minkään erityisen fraasin yhteydessä, vaan konteksteissa, joiden luonnehtiminen on paljon vaikeampaa. Näissäkin tapauksissa *nyt/nu* on selvästi ei-temporaalinen. Alustavasti näyttää kuitenkin siltä, että jokaisella käytöllä olisi jonkinlainen semanttinen yhteys temporaaliseen adverbiin.

Ruotsinruotsissa *nu*-partikkelia käytetään yhä, mutta se on erittäin harvinainen⁷: käyttö rajoittuu vain muutamaanki kielelliseen kontekstiin. Näitä ovat parenteettiset kysymykset, muutamien verbien imperatiivit sekä *om*-konjunktiolla alkavat (parenteettiset) ehtolauseet:

(5)

- a Vad är det hon heter nu igen
- b Vänta nu ska vi se
- c Tänk efter nu riktigt
- d Om nu det är en brist

Sekä konventionaalistuneissa konteksteissaan että vapaissa käytöissään *nyt/nu*-partikkelilla on selvä vaikutus lausuman merkitykseen; se ei missään tapauksessa ole pelkästään täytelisäke tai rytmisyydestä lisätty sana. Se ei myöskään osoita kohteliaisuutta, kuten jos-

⁵ Merkityseroja eri paikoissa sijaitsevat partikkelit voivat silti kannattaa. Niiden eksplikoiminen on kirjoittajilta kuitenkin vielä kesken.

⁶ Suomenkieliset tapaukset ovat peräisin Nykysuomen sanakirjasta, ruotsinkieliset SAOB:sta (Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien).

⁷ Upsalan ja Göteborgin yliopistojen pohjoismaisten kielten laitoksilla kootuissa keskusteluaineistoissa partikkelistunut *nu* esiintyy yhteensä 11 kertaa. Aineistojen yhteenlaskettu sanamäärä on noin 113 000. Helsingin ruotsin aineistossa, jonka sanamäärä on noin 85 000, esiintymiä on 161.

kus on arveltu. Voi sanoa, että se on obligatorinen eikä se ole vaihdettavissa mihinkään muuhun partikkeliin ilman, että lausuman merkitys muuttuu.

Juuri ns. vapaissa tapauksissa, joissa partikkeli ei esiinny minkään kiteytyneen fraasin osana, olemme tutkineet esiintymien käyttöä keskusteluaineistossa. Näin olemme tavoitelleet sitä interpersoonallista merkitystä, johon keskustelijat orientoituvat. Oletamme siis, että nämä interpersoonalliset merkitykset ovat aikaa myöten kiteytyneet sanakirjajakelposiksi sellaisissa lausumatyypeissä, joissa ne esiintyvät kaikkein useimmin.

Seuraavaksi otamme esiin sanakirjoihin valikoituneita konventionaalistumia. Niissä esitellään tyypillisesti lauseita ja vuoroja, jotka ovat siinä määrin kiteytyneitä, että kuka tahansa sanakirjaa käyttävä voi päätellä niiden merkityksen vain katselemalla annettuja ilmauksia.

KITEUTYNEET SANAKIRJAESIMERKIT

REAKTIIVISET VUOROT

Kontekstit, joissa *nyt/nu*-partikkeli Nykysuomen sanakirjan mukaan (s.v. *nyt* III 2) esiintyy, käsittävät huudahduksia (a–c), vähättelyjä (d), kehotuksia (e–f) ja pyyntöjä (g–i). Ruotsinkieliset käännökset ovat helsinkiläisen Marit Strandin tekemiä.

(6)

a	Jopa nyt jotakin	De va nu som sjutton
b	On se nyt ihme, jos ei —	Nu e de nu underligt ⁸ om inte —
c	No hyvästi nyt	Nå adjö nu då
d	Kunhan tässä nyt ehditään	Bara vi nu hinner
e	Ole nyt hiljaa	Va nu tyst
f	No pian nyt	Nå fort nu
g	Olisit nyt vielä nukkunut	Du sku nu ha sovi lite längre
h	Kuulehan nyt	Hördu nu
i	Älä nyt aina viitsi	Ids nu int allti

Ilman laajempaa kontekstia on vaikea eristää partikkelin merkitystä tällaisista tapauksista. Esimerkiksi ilmaus *hyvästi nyt* eroaa jotenkin hyvästelystä *hyvästi*, mutta avoimeksi jää, missä konteksteissa se on mahdollinen. Päältä katsoenkin on silti ilmeistä, ettei näistä ilmauksista voi poistaa partikkelia ilman, että niiden merkitys muuttuu selvästi tai saadaan jopa kielenvastainen ilmaus. Jos esimerkistä 6f jätetään pois partikkeli, lausuma ei enää ole kehoitus eikä oikein mitenkään tulkittavissa: **No pian!* **Nå fort*.

Yksi kaikille tämän ryhmän esimerkeille yhteinen piirre on se, että niitä ei voi käyttää aloittamaan keskustelua tai puheenaiheuttamaan, vaan ne ovat reaktiivisia vuoroja: reaktioita johonkin juuri edellä olleeseen vuoroon tai muuhun tekoon. Kehotukset (e–f) ja pyynnöt (g–i) käsitetään kuitenkin tavallisesti initioiviksi vuoroiksi. Mutta silloin, kun niissä on *nyt*, ne näyttävätkin viittaavan taaksepäin, edeltävään kontekstiin. Vaikka esimerkeistä voisi päätellä, että sanakirjat pitävät sanaa *nyt* partikkelina, jonka vaikutusala rajoittuu lausumaan — sitä pidetään siis lausumapartikkelina —, voimme esimerkeistä nähdä, että se

⁸ Lausumanalkuinen *nu* on tässä tulkittu reduktioksi *nog*-sanasta, jälkimmäinen *nu* suomen *nyt*-partikkelin vastineeksi.

implikoi tietynlaista edeltävää kontekstia ja ylittää siten lauserajan ja puhujanvaihdoksenkin.

Tarkistaaksemme tämän väitteen tutkimme vastaavia lausumia kontekstissaan. Seuraavassa on keskusteluesimerkki kehotuksesta, jossa partikkeli liittyy sen edeltävään kontekstiin. Katkelmassa kuusi nuorta miestä syö päivällistä yhdessä. Tässä kohden keskustelua he puhuvat varsinaisen puheenaiheen lomassa siitä, että ruoka olisi saatava syödyksi loppuun. Nuolilla merkityt vuorot ovat kehotuksia.

(7) [SAM:V1]

- 1 ( ): → [Hej (0.5) här finns (- -)
2 Micke: [Nå flytta å flytta men ja menar va fan kan du göra
3 Erik: → [Ta för er för sjutton (0.5) (de) ska äta
4 Göran: [(- -) egendo
5 Erik: [opp alltsammans
6 Lasse: [Vi (.) vi ha ju [gjort de ren (.) Göran (.) du e hungri allti
7 ( ): [#Jå#
8 Mats: Jå (0.6) Göran e allti hungri
9 Erik: → Alltså ät nu [(- -)
10 Mats: → [Ta resten nu
11 Göran: Ja trodde de va slut=
12 Mats: =Spara lite åt Olle också=
13 ( ): =[mm
14 Göran: =[(Kan man) ta de här (allt)
15 Erik: De ska ätas opp alltsammans (0.5) de ha int [gjorts i
16 Micke: [Nej tack
17 Erik: onödan

Rivien 9 ja 10 imperatiivimuodot *ät nu* ja *Ta resten nu* saavat tulkintansa siitä, että ruokaa on jo edellä kertaalleen tyrkytetty (r. 3). Partikkeli ei tässä ole mikään imperatiiviin liittyvä pehmenys- tai kohteliaisuuskeino, vaan nimenomaan merkki siitä, että kehotusta ei esitetä ensimmäistä kertaa.⁹

PARENTEETTISET LAUSUMAT

Toinen sanakirjojen mainitsema konteksti on parenteesi; partikkeliä käytetään paljon sekä retorisisissa kysymyksissä että erilaisissa vakiokommenteissa ja muissa puheen päälinjasta poikkeavissa huomautuksissa. Esimerkki 8b on sanakirjasta, 8a ja 8c keskustelusta; ruot-sinnokset ovat kuten edellä helsinkiläisen Marit Strandin tekemiä:

(8)

- a Olisiko siitä nyt ehkä puoli tuntia
Sku de nu ha vari för en halv timme sen
- b Jos nyt yleensä mitään varmaa voi sanoa
Om man nu över huvu tage kan säja någo säkert
- c Hän asuu olikos se nyt Karjaalla
Hon bor va de nu i Karis

⁹Lapsille esitetyt kehotukset *hiljaa ny* tai *älä ny viitti* puuttuvat yleensä pitkään jatkuneeseen mankumiseen tai kiusantekoon.

Parenteettinen huomautus on sellainen, jonka puhuja esittää ikään kuin kulissien takana, usein kesken meneillään olevan oman lausumansa. *8a* on arveleva kysymys, joka sijaitsee keskellä vuoroa ja on selvästi sellainen, johon puhuja ei odota vastausta. *Jos*-partikkelilla alkavat lausumat eivät ole *nyt/nu*-partikkelillisina ehtolauseita, joihin odottaisi jälkiosaksi päälausetta, vaan eräänlaisena lisäyksenä esitettyjä kommentteja. Puhuja voi myös osoittaa sanahakua käyttämällä parenteettista kysymystä (vrt. *8c*).

Edellä päättelimme, että sanakirjan esimerkit useinkin sopisivat reaktiivisiksi vuoroiksi; entä sitten parenteesit — voidaanko nekin nähdä dialogin osina? Sikäli käsittääksemme voidaan, että ne ovat ikään kuin puhujan itsensä kanssa käymän dialogin vuoroja: hän täydentää ja kommentoi itseään, esittää omaan puheeseensa välihuomautuksia. Näiden tapausten yhteiseksi nimittäjäksi voidaan päättelemällä saada jotakin sen kaltaista kuin 'ottaen huomioon juuri edellä sanotun tulkitse tämän vuoron relevanssi'. Ulkoisen temporaalisen tulkinnan sijasta partikkeli olisi tulkittavissa suhteessa diskurssin aikaan, juuri edellä olleeseen puhunnokseen.

NYT/NU KIELTEISISSÄ LAUSUMISSA

Sanakirjaesimerkkejä tarkastellessa huomio kiintyi siihen, että niiden joukossa esiintyi kiteytyneiltä vaikuttavia kielteisiä lausumia:

(9)

- a En nyt oikein tiedä
Int vet ja nu riktit
- b Eihän sitä nyt alussa kaikkea osaa
Int kan man nu allting i början
- c Ei nyt hyväkään, mutta välttävä
Int nu bra, men de duger

Konventionaalistunut lausuma *En (mä) nyt tiedä* saa *nyt*-partikkelista konsessiivisen, myönnyttävän lisämerkityksen. Konsessiivinen lausuma on sikäli kataforinen, että se implikoi varsinaisen väitteen olevan tulossa: lausuman jälkiosana voisi olla jotakin sel-laista kuin *mutta sanon nyt kumminkin*.

Esimerkki *9b*, joka ei ole kataforinen, voisi esiintyä keskellä puhujan omaa lausumaa, jolloin se olisi parenteettinen. Toisaalta se voisi olla kommentti keskustelukumppanin esittämään valitukseen. — Tunnettu asia kielloista on, että ne liittyvät johonkin, mikä on kontekstissa salienttia, huomiota kiinnittävää. Tämän tietäen on syytä kysyä, miksi sitten on tarpeen *nyt*-partikkelilla vielä erityisesti osoittaa, että kielletään jotakin, mikä kontekstissa on ilmeistä? Alustavasti voisi olettaa, että *nyt* merkitsee kiellon nimenomaan eteenpäin viittaavaksi, kataforiseksi: 'ei missä tahansa lähellä, vaan tulossa kohta'. — Yleisesti *nyt* siis näyttää indeksoivan, että lausuma on tulkittava jotakin sitä lähellä olevaa lausumaa vasten. Myönteisessä lausumassa *nyt* presupponoi jonkin edellä esiintyvän puhe- tai muun toiminnan, kielteisessä taas jäljessä tulevan.

Pisimmälle konventionaalistunut esimerkeistä on *9c*, kuten NS:kin esittää; se noudat-

▷

taa asteikollisuutta ilmaisevaa formaattia *ei nyt x mutta y*, jossa *nyt* on merkitsemässä asteikon yläpäättä. Tähän rakenteeseen on siis myös kiteytyneenä konsessiivisuus. Formaatin käytöstä aidossa puheessa on seuraava esimerkki. Se on veljesten välisen puhelun alusta; soittaja (S) on havainnut vastaajan pikkutyön heränneen puhelimen ääneen. Kun hän pahoittelee tätä (r. 3), vastaaja lieventää lausumaansa turvautumalla formaattiin *ei x mutta y*:

(10) [Velipuoli, 1]

- 1 S: No mitä Jonna on pystys vielä.
 2 V: Ei: ku se vähä heräs tuoho puhelimen
 3 S: A*j*::: pentele,
 4 V: → Tai ei se ny ((ähkäisten:)) heränny mut se vaa vähä
 5 (0.3) möykkää siin,

Huomiota herättää, että *nyt*-aineiston esimerkeistä noin neljännes on kieltolauseita, kun normaalissa juoksevassa tekstissä kieltojen osuus on vajaat 10 %. Silti ei ehkä voida sanoa, että *nyt* suorastaan kollokoi kiellon kanssa. Mielenkiintoinen havainto tässä yhteydessä on, että virossa¹⁰ *nüüd* esiintyy etupäässä myönteisissä lauseissa.

Partikkelin toimimisesta kieltolausuman faktuaalisen tulkinnan siirtämisessä takalalle on seuraava esimerkki. Siinä nuorikko soittaa miehelleen ja kertoo viipyvänsä kokouksessa. Ensin hän ehdottaa miehelle viinipullon avaamista ja kysyy sitten (r. 7), oliko mies jo näin ajatellutkin tehdä. Miehen kielteisessä vastauksessa (r. 8) esiintyy *nyt*-partikkeli.

(11) [Hölöt1]

- 1 S: Mutta tota (.) jos sä oikeen
 2 kovasti sun tekee mieli ni sä voit korkata sen
 3 vinkkupullo.
 4 V: No hyvää,
 5 (0.2)
 6 V: [ehh heh heh heh heh
 7 S: [hAjattelik sä tehdä sen,h
 8 V: → eh eh .hh hNo e:mmä nyt °tiedä°h.
 9 S: Puolee välii voit juoda.=
 10 V: =#Joo:. No selvä juttu.#
 11 S: hNo niih.
 12 V: #Ehkä mä sit vähä# °maista°.

Lausuman kirjaimellinen merkitys 'Puhujalla ei ole tietoa puheenalaisesta asiasta' ei ole miehen tarkoittama merkitys; partikkelia käyttämällä hän pikemminkin saa aikaan sen, että jättää vastaanottajan tehtäväksi päätellä epäröinnistä aiheutuvan implikaation. Soittaja antaakin viestille selvän tulkinnan, mikä näkyy hänen kehotuksestaan rivillä 9. Tällaisten sekvenssien nojalla voidaan siis osoittaa, että partikkelien lausumiin tuomat merkitykset toimivat keskustelussa puhujien tekemien tulkintojen pohjana.

¹⁰Tiit Hennostelta saatu tieto.

KYSYMYKSISSÄ

Edellä esitettiin (ks. lukua parenteettiset lausumat), että *nyt*-partikkelilla varustetut kysymykset ovat retorisia, puhujalle itselleen suunnattuja. Aineistosta käy ilmi, että on mahdollista varustaa selvästi vastaanottajalle osoitettu kysymyksenkin tällä partikkelilla, kuten seuraavasta esimerkistä näkyy. Puhuja J ottaa kantaa miniän tulkintaan anopistaan:

(12) [Pesukone, 13]

- 1 M: Huu huhh, On kyllä tosi mukava olla teällä
 2 J: .mk mhh Joo: on varmasti.hh .hhhh Ihmiste ilmoilla,hh
 3 M: Mm: hmh, Nii ja< (0.2) ennen kaikkee poissa anopi
 4 s(h)ilimist(h)ä .hh heh [heh
 5 J: → [Joo:, onks se n(h)yt £nii
 6 h(h)irmune.£
 7 M: Täh,
 8 J: → Onks se nyt nii hirmune.
 9 (1.0)
 10 M: mhhh Noh, miten sen nyt ottaa .hhh
 11 J: Nö on se varmmaa aika ärsyttävä.

Yhteistä kysymyksen sisältäville tapauksille on se, että kysymykset eivät ole puhtaasti tietoa etsiviä: kysyjällä on itsellään jo jokin käsitys asiasta, joko kulttuurista tuleva tai, kuten tässä, omaan tuntemukseen perustuva (puheenalainen anoppi voi olla mukava ihminen). Kysymyksen esittävä puhuja ei ilmaise arviotaan tai kannanottoaan suoraan, väitteenä vaan implisiittisesti, muotoilemalla sen kysymykseksi, jolloin vastapuolen on mahdollista tuoda oma kantansa esiin tai tarkistaa sitä hankaluuksitta.

Kysymystyyppit voisikin asettaa asteikolle sen mukaan, millaista väitettä ne edellyttävät, jolloin myönteinen *nyt*-kysymys implikoi päinvastaista väitettä:

(13)

1. Eiks se oo hirvee (→ on se)
2. Onks se hirvee (→ on/ei)
3. Onks se nyt hirvee (→ no ei oikeastaan)

On tuskin sattumaa, että aineistomme tapauksissa kysyttäviä seikkoja ovat juuri mielipiteet. Siirrymmekin seuraavaksi tarkastelemaan mielipiteitä ja partikkelien käyttöä niiden merkkeinä.

¹¹ Sekventiaalisuudella tarkoitetaan keskusteluanalyysissa sitä asemaa keskustelun rakenteessa, joka jollakin elementillä on. Esimerkiksi partikkelin vaikutuksen lausuman tai vuoron tulkintaan voi olettaa riippuvan siitä, mikä asema tällä vuorolla on jossakin laajemmassa kokonaisuudessa: aloittaako vuoro jonkin jakson tai toimiiko vierusparin etujäsenenä (kysymys, uutinen, käsky jne.), vai onko se pikemminkin reaktiota toisen puhujan edellä esittämään vuoroon (vastaus, kommentti tms.). Tarkastelukulma voi olla tätäkin laajempi: minkätyyppisestä sekvenssistä eli puhejaksosta on kysymys.

Esimerkistön myönteisistä väitelauseista odottamattoman suuri osa on yksikön 1. persoonassa, viittaa siis puhujaan itseensä. Laskutoimitus osoittaa edelleen, että yleisimpiä verbiryhmiä *nyt*-partikkelin sisältämissä lausumissa ovat mentaaliset verbit (1/4), modaali-
verbit (vajaat 1/4); lähes puolet muista tapauksista sisältää *olla*-verbin. Tämä huomio pitää paikkansa molemmista kielistä. Tavalla tai toisella siis väitteet ilmaisevat puhujan henkilökohtaista mielipidettä taikka arviota.

Yleispätevän tosiasian ja henkilökohtaisen mielipiteen ero tulee hyvin näkyviin seuraavasta esimerkistä, jossa ruotsin partikkelit *nu* (a→) ja *ju* (b→) erottavat nämä toisistaan; rivin 6 lausuman *ja t:ror nu på sånt dánt* 'minä ny uskon kaikkeen tollaseen' puhuja merkitsee erilleen yleispätevistä maasäteilyä koskevista väittämistään.

(14) [SAM:V2]

- 1 Eva: Ha du vari hos Nanna
 2 Asta: Jo vetdu Håkan Duncker (0.6) Monikas en
 3 Månsasbekant va där (.) han e så jättedukti på att ta
 4 opp di här (0.5) jordstrålarna å vattenstrålarna (- -)
 5 a→dedär mh Å han å ja n- n- hon e så snuvi som nu alla
 6 a→småbarn e å (0.7) å å dedär ja t:ror nu på sånt dánt
 7 Han e (.) jättedukti han ha taji på vårt på lande
 8 också han kan också sen (0.5) h- han kartlägger alla
 9 b→di där [strålana de+e ju di går ju (0.5) norr-
 10 Eva: [mm
 11 Asta: a→söderriktning å å di går [parallelt å ha- han kan nu
 12 Monika: [Jå
 13 Asta: b→allt å d- skärningar e ju int bra kyrkor ha ju byggt
 14 allti på såna där skärningse- Myrstackar
 15 (Eva): Jå
 16 Asta: b→bygger ju allti på såna dä[na (.) skärningsställen å
 17 Monika: [Jå:

Seuraava katkelma on tätäkin selkeämpi: puhuja itse asiassa omin sanoin eksplikoi *nu*-partikkelin käytön henkilökohtaisen mielipiteen ilmauksessa:

(15) [Heino, Nordica]

- Ca: Vi< vi behöver inte gå längre än ner ti till dedäran (.)
 ti Helsingfors va heter d- ti de här alkoholisthemme (.)
 där e hemskt mycket som e helt självförvållad utav dom
 också (.) som e där (.) men liksom redan där så sku man
 → kunna (.) göra nånting åt den saken↓ (.) de e nu min åsikt↓

Huomiot, joita olemme tehneet partikkelien *nyt* ja *nu* käytöstä puhutussa vuorovaikutuksessa, kertovat, että fraasien ulkopuolellakin partikkelin käyttö on jokseenkin selvämerkityksistä ja konventionaalistunutta. Temporaalisen origon tilalla näissä tapauksissa on subjektiivinen origo. Millainen subjektiivisen merkityksen tulkinta kulloinkin on, riippuu sekä lausuman omasta merkityksestä että sen sijainnista eli sekventiaalisesta asemasta. Niinpä väitteen muotoinen lausuma, jossa on *nyt/nu*, on merkitty esittäjänsä henkilökohtaiseksi käsitykseksi; kysymys taas voidaan tulkita joko puhujalle itselleen osoitetuksi tai

jos se on suunnattu vastaanottajalle niin kysyjällä on jo oma vastauksensa; käsky puolestaan tulkitaan meneillään olevan taivuttelun tai muun pitemmän prosessin osaksi.

RAAMATUNKÄÄNNÖKSET JA PUHUTTU KIELI

Kieliopillistumisesta puhutaan tavallisesti »kielessä» tapahtuvana ilmiönä. Tuntuu siltä, että ei pidetä tärkeänä sitä, onko puheena olevalla kielellä pitkä kirjallinen historia, vaikka onkin selvää, että kirjoitettu kieli pystyy aika hyvin vastustamaan muutoksia. Kun Traugott ja Heine (1991: 8) puhuvat kriteereistä, joita jonkin kielellisen elementin on täytettävä voidakseen joutua kieliopillistumisen kouriin, he huomauttavat, että aineksen tällainen potentiaali riippuu siitä, voivatko sen semanttinen sisältö tai ne päätelmät, joita siitä on tehtävissä, »palvella tekstin luomisen, toisin sanoen diskurssin tuottamisen tavoitetta» (serve the purpose of creating text, i.e. producing discourse). Tutkijoiden näkökulma onkin leimallisesti kirjakielinen: he analysoivat kieliopillistumista kirjakielisen aineiston ilmiönä.

Partikkelien *nyt/nu* historia siltä kannalta, miten ne on poistettu kirjoitetusta kielestä, valaisee hyvin puhutun ja kirjoitetun kielimuodon suhteita. Suomalaisessa vuoden 1642 raamatunkäännöksessä, samoin kuin ruotsinnoksessa vuodelta 1541 käytetään diskurssipartikkelia *nyt/nu* sangen usein UT:n kirjeissä ja vuoropuheluissa, varsinkin kysymyksissä, *jos*-lauseissa ja kielteisissä lausumissa. Kiinnostavaa on, että näitä partikkeleita ei ole säilytetty uusissa 1900-luvun käännöksissä:

(16) [Ap.t. 22:16]

1642: Ja mitäs **nyt** wijwyttelet? Nouse / ja anna sinus casta,

1992: Älä vitkastele. – – nouse ja anna kastaa itsesi,

1541: Och **nu**, hwad töfwar tu? Statt up, och låt tig döpa,

1981: Tveka inte! Åkalla hans namn och låt dig genast döpas,

(17) [2. Kor. 4:3]

1642: ja emme waella cawaludella / engä petoxella Jumalan sana pitele / waan me ilmoitamme totuden / ja meitäm julkisest caickein ihmisten omatundo cohtan Jumalan edes odotamme /Jos **nyt** meidän Evangeliumim on peitetty /nijn se on nijlle peitetty jotca cadotetan.

1992: Olemme hylänneet kaiken salakähmäisen, emme toimi petollisesti emmekä vääristele Jumalan sanaa, vaan tuomme esiin totuuden ja toivomme, että jokainen omassatunnossaan arvioi meitä Jumalan edessä. Jos meidän julistamamme evankeliumi on peitossa, se on peitossa niiltä, jotka joutuvat kadotukseen.

1541: och farom icke medh skalckheet / förfalskom ey heller Guds ord / uthan medh uppenbara sanning bewijsom oss wel för alla menniskiors samwet / i Guds åsyyn.
Är **nu** vårt Euangelium förteckt / så är thet förteckt för them, som förta-
padhe warda.

▷

1981: Jag avhåller mig från allt skamligt snussel, jag använder inga knep och förfalskar inte Guds ord utan lägger öppet fram sanningen och överlåter i Guds åsyn åt varje människa att själv döma mig. Om mitt evangelium är dolt, är det dolt för dem som går förlorade.

Esimerkeistä 16 ja 17 voi nähdä, että partikkeli *nyt/nu* on poistettu uusimmista käännoistä. Esimerkeissä 18 ja 19 se on korvattu toisella partikkelilla *siis/alltså*, jolla on selvemmin konklusiivinen merkitys, tai koko konstruktio on saatettu muuttua toiseksi, kuten esimerkin 18 suomennoksessa vuodelta 1992:

(18) [Room. 9:15–16]

1642: Sillä hän sano Mosexelle: Jollen minä olen armollinen / sillen minä olen armollinen /ja ketä minä armahdan / sitä minä armahdan. Nijn ej se **nyt** ole jongun tahdos eli juoxus / waan Jumalan armos.

1992: Hän sanoo Moosekselle: »Minä armahdan kenet tahdon ja osoitan laupeutta kenelle tahdon.» Ratkaiseva ei **siis** ole, mitä ihminen tahtoo tai ehtii, vaan se että Jumala armahtaa.

1541: Ty han säger til Mosen / Hwilkom iagh är nådheligh / honom är jag nådelig: och offuer hwilken iagh förbarmar migh, offuer honom förbarmar iagh migh. Så stäär thet **nu** icke til någhors manz wilia eller hop; uthan til Guds barmhertigheet.

1981: Han säger ju til Mose: Jag skall förbarma mig över vem jag vill, och jag skall ha medlidande med vem jag vill. **Alltså** kommer det inte an på människans vilja eller strävanden utan på Guds förbarmande.

(19) [1. Kor. 10:31]

1642: Jos te **nyt** syötte eli juotte / eli mitä te teette / njn tehkät caicki Jumalan cunniaksi.

1992: Syötte**pä siis** tai juotte tai teette**pä** mitä tahansa, tehkää kaikki Jumalan kunniaksi.

1541: Hwadh j **nu** äten / eller dricken / eller hwadh j gören, så görer alt Gudhi til äro.

1981: Om ni äter eller dricker eller vad ni än gör, så gör allt till Guds ära.

Esimerkeistä käy ilmi, että ruotsin muutokset ovat suurelta osin samat kuin suomen teksteissäkin. Vertailtaessa tekstejä kreikkalaiseen alkutekstiin¹² voidaan huomata, että käännösten lähtökohtana useimmiten on joko kreikan *vōv* tai *oṽ* eli toisaalta aikaa ilmaiseva adverbi ja toisaalta konklusiivinen tai konsekutiivinen partikkeli. Lutherin raamatunkäännöksessä molemmat on melkein poikkeuksetta (tämä on todettu tosin vain pistokokeilla) käännetty varhaisuusyläsaksan sanalla *nu*, joten voidaan tietysti sanoa, että suomalaiset ja ruotsalaiset kääntäjät ovat saaneet vaikutteita Raamatun saksalaisesta laitoksesta. Samalla on kuitenkin huomattava, että molemmat kreikkalaisen alkutekstin sanat on kään-

¹² Kiitämme Maarit Kaimiota avusta kreikankielisten tekstien tulkinnassa.

netty sanalla *nu* jo Wulfilan gootinkielisessä raamatunkäännöksessä, joka on tehty 300-luvulla. Tätä käännöstä Luther ei ole tuntenut, joten vaikuttaa ilmeiseltä, että *nu*-sanalla on ollut muitakin kuin temporaalisia merkityksiä jo hyvin varhain.

Käännökset osoittavat, että partikkelistunut *nyt/nu* ei ole löytänyt sijaa kirjoitetun kielen partikkelien joukossa. Varhaiset raamatunkäännökset olivat vielä lähellä puhekieltä, kun nykyiset tavoittelevat kirjoitettua kielimuotoa. Niinpä sellaisistakin jaksoista, joissa on dialogia tai kirjeitä, on poistettu »puhekielisyyksiä» huolimatta siitä, että varhaiset käännökset olivat olleet käytössä vuosisatoja ja vakiinnuttaneet monelta osin sanontaa.

Sanakirjat ovat kanonisoineet tiettyjä käyttöjä, jotka ovat silmäänpistävän samanlaisia suomessa ja ruotsissa, ja niissä näkyy samoja piirteitä kuin 1500- ja 1600-lukujen raamatunkäännöksissä. Kirjoitettu kieli on siis asettanut kieliopillistumiselle rajat, ja se onkin osaltaan saattanut johtaa tiettyjen ilmausten fraasiutumiseen. Niissä ilmauksissa, joista *nyt/nu* on uudemmissa käännöksistä poistettu tai korvattu vaihtoehtoisilla partikkeleilla, on kyse kieliopillistumisesta interpersoonallisella eikä niinkään tekstuaalisella alueella. Onko tämä tasapaino kirjoitetun ja puhutun välillä pysyvä, sen näyttänevät lähivuosisikymmenet.

PÄÄTELMIÄ

Viimeksi kuvattu kurkistus raamatunkäännösten alueelle kertoo jotakin siitä, miten »varsinaisiin merkityksiin» sanaston ja kieliopin eri ainesten kohdalla on päädytty. Siinä vaiheessa, kun kirjoitettu kieli on ollut vasta kehkeytymässä, kuten UT:n kreikan tai vuosisatoja myöhemmin kirjasuomen alkuaikoina, ero puhutun ja kirjoitetun kielimuodon välillä on ollut minimaalinen. Sitä mukaa kuin sanakirjoja on ryhdytty laatimaan, ne ovat vakiinnuttaneet ja kanonisoineet tietyt merkitykset. Samaan on johtanut kielioppikategorioiden luominen: luokittelu johtaa etsimään prototyypistä ydintä, ja näin on voitu partikkeleita ryhmiteltäessä päätyä sellaisiin selviin ydinalueisiin kuin temporaalinen, konklusiivinen, konsessiivinen jne. Sikäli kuin jokin partikkelin käyttö on ollut vaikeasti tavoitettavissa, se on jäänyt ydinalueen ulkopuolelle ja jätetty kenties kokonaan eksplikoimattakin. Näin itse asiassa kieliopin kirjoitus on ohjannut kielellisten merkitysten hierarkisoimista. Interpersoonallisilla merkityksillä — sellaisilla, joita kirje- ja dialogimuotoisten tekstien kääntämisessä on tarvittu — on ollut vähemmän keskeinen asema kääntäessä selviä kirjallisia monologeja: kuvauksia, selostuksia, kertomuksia.

Jos ajatellaan, että *nyt/nu*-partikkelilla, samoin kuin niiden muunkielisillä vastineilla, on ollut lähtökohtana jokin muu kuin puhtaasti temporaalinen adverbi, tästä on kehitys voinut kulkea kahteen suuntaan. Toisaalta sana on kieliopillistunut temporaaliseksi adverbiksi, toisaalta interpersoonallisessa käytössä olevaksi partikkeliksi, jolla ei juuri ole enää referentiaalista merkitystä jäljellä. Toistaiseksi emme ole vielä pystyneet selvittämään sitä merkitystä, mikä tuolla oletettavalla lähtömuodolla on voinut olla.

Lopuksi vielä kommentti siihen, että ruotsin *nu*-partikkelin käyttö jatkuu elinvoimaisena puhutussa suomenruotsissa, kun se selvästi on katoamassa puhutusta ruotsinruotsista. Yksi selitys tähän voisi olla se, että puhuttu ja kirjoitettu ruotsin kieli ovat lähentyneet toisiaan paljon voimakkaammin Ruotsissa kuin Suomessa. Kuten Bengt Nordberg (1972) on osoittanut morfologiaa koskevassa tutkimuksessaan, esimerkiksi puhutun kielen

▷

redusoituneet ja murteelliset muodot (*huse pro huset; köpi pro köpt*) ovat katoamassa kaupunkien kielestä. Suomenruotsissa näitä muutoksia ei ole havaittavissa, vaan pikeminkin vaikuttaa siltä, että erot puheen ja kirjoituksen välillä kasvavat. Syntaksin ja sanaston alueella näin on esimerkiksi siksi, että suomen kielen vaikutus ainakin pääkaupunkiseudulla on voimakas. Kun puhe ja kirjoitus täten elävät tahollaan omaa elämäänsä suomenruotsissa, myös partikkelien käyttö on vapaata eivätkä kirjoituksen normit tässä suhteessa kahlehdä puhetta. Ruotsissa sen sijaan kirjoitettu kieli valtaa jatkuvasti alaa puheessa ja ulottaa vaikutuksensa todennäköisesti myös partikkelien käyttöön.¹³ Ehkä *nu* on yksi tämän kehityksen uhreista.

LITTEROINTIMERKIT

.	voimakkaasti laskeva intonaatio
,	lievästi laskeva intonaatio
↓	sana lausuttu ympäristöä matalammalta
<u>tulee</u>	alleviivattu tavu painotettu
[ ]	päällekkäispuhunnan alku/loppu
et<	katko sanan lopussa
(.)	mikrotauko (0.2 sekuntia tai vähemmän)
(0.5)	pitempi tauko; pituus sekunnin kymmenesosina
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta
+	legatoääntämys sananrajalla
° °	muuta puhetta hiljaisempi jakso
# #	nariseva ääni
:	äänteen venytys
ON	äänen voimistaminen
(hh)	sisäänhengitys
hh	uloshengitys
£ £	hymyilevä ääni
s(h)e	lausuttu nauraen
eh he	naurua
(- -)	epäselvästi kuultu jakso
(( ))	litteroijan kommentteja

LÄHTEET

- AHLBÄCK, OLAV [1956] 1971: *Svenskan i Finland. Andra upplagan. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 15. Läromedelsförlagen, Stockholm.*
- AHLBÄCK, OLAV 1982: *Ordbok över Finlands svenska folkmål, band 1 A–E. Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter 1. Helsingfors.*
- ALLARDT, ERIK – STARCK, CHRISTIAN 1981: *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv. AWE/Gebbers, Stockholm.*
- BERGROTH, HUGO 1917: *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer*

¹³ Tämä oletamus on ristiriidassa sen kanssa, mitä edellä on esitetty Ruotsin kielenkäytön intiimistymisestä. Näyttää kuitenkin siltä, että puhuttu kieli saa vaikutteita kahdelta taholta; kirjoitetun kielen lisäksi anglosaksisen kulttuurin ja kommunikaatiotyylin vaikutus puhuttuun kieleen on viime vuosikymmeninä ollut erittäin voimakas.

- i tal och skrift. Holger Schildts förlag, Borgå.
- Biblia: Thet är all then Helga Scrifft på Swensko 1540–1541. Uppsala. Facsimileupplaga. Malmö 1960.
- DAUN, ÅKE 1989: Svensk mentalitet. Ett jämförande perspektiv. Rabén & Sjögren, Stockholm.
- EHN, BILLY – FRYKMAN, JONAS – LÖFGREN, ORVAR 1993: Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar. Natur och kultur, Borås.
- GREEN-VÄNTTINEN, MARIA 1993: *Jå* och *mm* — uppbackningar i samtal. Pohjoismaisten kielten lisensiaatintyö. Historiallis-kielitieteellinen kirjasto. Helsingin yliopisto.
- GUMPERZ, J. [1968] 1972: The speech community. – P. P. Giglioli (toim.), Language and social context. Selected readings s. 219–231. Penguin Books, Harmondsworth.
- HAKULINEN, AULI 1975: Suomen *sitä*: pragmatiikan heijastuma syntaksissa. – Sananjalka 17 s. 25–41.
- 1976: Liitepartikkelin *-han/-hän* syntaksia ja pragmatiikkaa. Reports on text linguistics: Suomen kielen generatiivista lauseoppia 2. – Meddelanden från Stiftelsen för Åbo Akademi Forskningsinstitut N:o 7 s. 3–60.
- 1989: Partikkelit ja muut kiteytymät vuorossa. – Kieli 4 s. 115–117.
- HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDERIKE 1991: Grammaticalization. A conceptual framework. University of Chicago Press, Chicago.
- HEINÄMÄKI, ORVOKKI – LEINONEN, MARJA 1978: What happens aina (always)? – K. Gregeresen (toim.), Papers from the fourth Scandinavian conference of linguistics. Hindsgavl Jan. 6–8, 1978 s. 281–286. Odense University Press.
- HOPPER, PAUL – TRAUOGOTT, ELIZABETH CLOSS 1993: Grammaticalization. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kieli 4. Suomalaisen keskustelun keinoja 1. Toim. Auli Hakulinen. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos 1989.
- KURYLOWICZ, JERZY 1964: The inflectional categories of Indo-European. Carl Winter, Heidelberg.
- KÖNIG, EKKEHARD – STARK, D. – MARQUARDT, S. 1990: Adverbien und Partikeln. Ein deutsch-englisches Wörterbuch. Julius Groos Verlag, Heidelberg.
- LAURY, RITVA 1995: The interactional dynamics of demonstratives: The emergence of the definite article *se* in spoken Finnish. Julkaisematon väitöskirja. University of California, Santa Barbara.
- LUNDSTRÖM, G. 1939: Studier i Nyländsk syntax. Svenska landsmål B:38. Norstedt & söner, Stockholm.
- LÖFGREN, ORVAR (toim.) 1988: Hej, det är från försäkringskassan. Natur och kultur, Stockholm.
- MÅRTENSSON, EVA 1988: Den familjära myndigheten. Intimiseringen av det offentliga språket. – Löfgren 1988 s. 105–127.
- NORDBERG, BENGT 1972: Morfologiska variationsmönster i ett centralsvenskt stadsspråk. – B. Loman (toim.), Språk och samhälle s. 14–44. Gleerups, Lund.
- NS = Nykysuomen sanakirja. Seitsemäs painos. WSOY, Porvoo 1980.
- Nya testamentet. Bibelkommissionens utgåva. Första upplagan. Stockholm 1981.
- OHLANDER, SÖLVE 1985: »Snälla ta med brickan!» Om ett nytt uttryck för hövlighet i svenskan. – Språkvård 3/1985 s. 4–15.

▷

- SAARI, MIRJA 1994: Diskurspartiklar i sociokulturell belysning. – N. Jörgensen, C. Platzack & J. Svensson (toim.), Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman 13.1.1994 s. 65–74. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet, Lund.
- 1995: »Jo, nu kunde vi festa nog.» Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. *Ilmestyy Folkmålsstudier* 36:ssa.
- SAOB = Ordbok över svenska språket, utg. av Svenska Akademien. Lund.
- SCHIFFRIN, DEBORAH 1987: *Discourse markers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1995: Pronominit *tämä, tuo, se* ja *hän* viittaamassa keskustelun osallistujaan. *Lisensiaatintutkielma*, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SOB = Svensk ordbok. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet, Esselte Studium, Uppsala 1986.
- SVENSSON, JAN 1993: Språk och offentlighet. Om språkbruksförändringar i den politiska offentligheten. *Lundastudier i nordisk språkvetenskap* A:47. Studentlitteratur, Lund.
- TRAUGOTT, ELIZABETH – HEINE, BERND 1991: Introduction. – Traugott & Heine (toim.), *Approaches to grammaticalization*, Vol. I. John Benjamins, Amsterdam.

FROM TEMPORAL ADVERB TO DISCOURSE PARTICLE

The authors discuss the conversational relevance and the interpretation of two discourse particles, Finnish *nyt* and Finland–Swedish *nu*. These display strikingly similar behaviour, approximating to yet diverging from the use of the English particle *now*. There is also a clear difference in the use of the non-temporal particle between the Swedish usage in Finland and that in Sweden.

In the beginning of the analysis, there is a review of the conventionalized uses of the particles *nyt* and *nu* as presented in modern lexicons. From there, the authors go on to analyse examples from everyday conversations, trying to locate the more diffuse origins of these coined usages. At several points throughout the paper, the argument touches on the issue of grammaticalization; with respect to this particle, the interesting issue is the interpersonal aspect of grammaticalization.

On the basis of data derived from only two languages, and from some observations on biblical texts, it is too early to specify a possible common meaning for the clearly temporal adverb and the homonymous discourse particle. What can be shown, however, is the growing distance between the spoken and written variants of Finnish and Finland–Swedish. ■

Kirjoittajien osoitteet (addresses):

Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33), 00014 Helsingin yliopisto (Hakulinen), Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, PB 4 (Universitetsgatan 3), 00014 Helsingfors universitet (Saari)